

УДК368.87

СТРАХУВАННЯ ПРИБУТКУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ГОСПОДАРСЬКИХ СУБ'ЄКТІВ

Клапків М.С.

Йдеться про страхування втрат, які виникають в процесі комерційної чи фінансової діяльності часто є наслідком перерви господарської діяльності. На страховому ринку цей вид страхового захисту відомий як страхування прибутку (доходу) господарських суб'єктів. У статті розглядаються фрагменти історії його виникнення та сучасна практика застосування на європейському та українському страхових ринках.

Однією з найбільш ранніх форм страхування доходу було широко відоме страхування від “бездіяльності” або від “безробіття” (французьке визначення цього стану – “chomage” – шомаж), яке від 1857 р. почала здійснювати страхова компанія “Alsace”. Це страхування передбачало виплати

страхового відшкодування, передбаченого в додатку до основного поліса зі страхування від вогню, як додаткового відшкодування збитків, що виникали внаслідок знищення майна пожежею (крім безпосередніх знишень). Спираючись на цей варіант, що цілком себе виправдав, окремі страхові компанії почали вводити новий страховий продукт, який у страховій термінології отримав назву “шوماжне страхування”.

На широкий європейський страховий ринок цей вид страхування почав виходити лише після Другої світової війни. Такою датою відліку вважається 1955 р., коли загальні умови страхування від втрат прибутку, за якими вже утвердилася англійська назва “Business Interruption – BI” (страхування від перерв у бізнесі), були відокремлені із загальних умов страхування від вогню та інших випадкових подій. З того часу цей вид страхування поступово продовжує утверджуватися серед страхових послуг страхових ринків багатьох країн.

Черговою віхою у розвитку змісту цього виду страхування став 1986 р., коли страховики США, частково переглянувши діючі умови страхування перерви у виробництві, перейменували їх у “форму страхування підприємницького доходу” (business income coverage form). І ось в 1999 р. у Великобританії з'являється найсучасніший різновид страхування доходу – страхування на випадок вимушеного простою внаслідок закриття підприємства згідно з розпорядженням органів влади з приводу інциденту, що став причиною збитків третім особам, так зване “БІКАС” (Business Interruption following Casualty incident).

Протягом останніх років новий вид страхування під назвою “Business Interruption” знайшов місце у каталозі страхових продуктів багатьох не лише зарубіжних, а й українських страхових товариств. Значну методологічну допомогу у його розповсюдженні на українському страховому ринку надають зарубіжні страхові компанії. Таке прищеплення нових страхових технологій буде відбуватися, передусім, під тиском вимог спільних підприємств, створюваних з участю іноземного капіталу, оскільки саме іноземні інвестори вимагають страхового захисту такого обсягу і якості, до яких вони звикли у себе вдома, та який відповідає сучасним міжнародним стандартам. На думку страховиків, – страхування від перерв виробничої діяльності – це такий страховий продукт, розвитком якого також можуть зацікавитися банки. Адже відомо, що підприємець-позичальник, який зазнав збитків внаслідок настання тривалої перерви у його виробничій діяльності, напевне, буде позбавлений можливості вчасно повернути банкові отриманий кредит.

Діюче страхування втрат прибутку розвивається як комплементарне (доповнююче) страхування для кількох найпоширеніших, так званих базових видів страхування. Традиційною базою для нього є страхування від вогню (вогневе страхування), яке у більшості країн передбачає стандартне об'єднання кількох найпоширеніших джерел вогню: пожежі – Fire, удару

блискавки – Lighting, вибуху – Explosion. Така композиція ризиків отримала власну назву у формі відповідної абрєвіатури: FLEX. З тих пір, коли значного поширення набули літаючі апарати, а з ними і пов'язані з їх падінням ризики, вищезазвана комбінація ризиків була доповнена четвертим ризиком – падінням повітряного судна (Aircraft crash landing). Відповідним чином зміст стандартного варіанту цього виду страхування почав передаватися через абрєвіатуру – FLEXA.

У світовій страховій практиці страховий захист очікуваного прибутку може досягатися на базі інших майнових (технічних) видів страхування. Окремими конкретними видами такого страхування є “Страхування від втрати прибутку з причини аварії машин” – MLOP (Machinery Loss of Profit) та “Страхування втрат прибутку, що виникли з причини запізнення початку виробничого процесу, пов'язаного з модернізацією чи реконструкцією виробничого об'єкта” – ALOP (Advance Loss of Profits). Умови страхування типу MLOP передбачають термін відшкодування тривалістю від 3-х до 12-ти місяців, а франшизу у робочих днях, як правило, від трьох до чотирнадцяти днів. Другий вид страхування – ALOP може будуватися на базі двох видів страхування будівельно-монтажних робіт – CAR та EAR, які передбачають широку відповідальність практично від усіх ризиків. У німецькій страховій практиці у ролі окремих, самостійних видів страхування підприємств від втрати прибутку виступають: страхування на випадок перерв виробничого процесу, що наступили з причини пожежі (F - BU), страхування на випадок перерв поступлення енергії (EC - BU), страхування на випадок поломки електронного обладнання (E - BU), страхування на випадок виходу з ладу електронних носіїв інформації (D - BU), страхування на випадок поломок машин (M - BU).

Крім втрати прибутку у страхувальника, яка може виникнути з причин безпосереднього пошкодження його майна та сповільнення чи зупинення виробничого процесу, втрата прибутку також може наступити з причини настання страхового випадку у його кооперанта. Неприятлива техніко-економічна ситуація, яка раптово складеться у постачальника-кооперанта, змусить його відмовитися від прийнятих зобов'язань, чим, безумовно, негативно вплине на хід виробничого процесу у споживача його продукції.

Зростаюча у подальшому можливість виникнення таких негативних взаємовпливів (принцип “доміно”) в умовах посилення тісної кооперації, створила економічні підстави для організації професійного страхового захисту фінансового стану підприємств-кооперантів. Збитки, які виникають у цих ситуаціях, враховуючи їх взаємний характер, тепер називають збитками взаємної дії, або збитками зустрічної дії. Вони можуть бути завдані, як з боку кооперантів-постачальників, так і з боку кооперантів-покупців. Вид страхування прибутку, який виник на основі кооперативних взаємо-

відносин, в англійській термінології отримав назву “контингентного” (Contingent Business Interruption).

В українській практиці необхідність відшкодування таких збитків протягом тривалого часу не визнавалася, Така ситуація нарешті спонукала Вищий Арбітражний Суд України дати з цього приводу спеціальне роз'яснення. Згідно з цим роз'ясненням, якщо підприємство не одержало запланований ним дохід з вини контрагента, який не виконав свого зобов'язання, і між фактом неодержання цього доходу та невиконанням контрагентом зобов'язання є прямий причинний зв'язок, то боржник на вимогу кредитора має відшкодувати завдані цим збитки незалежно від того, що позивач виконав або навіть перевиконав свій план по доходах за рахунок перевиконання плану виробництва по інших видах продукції (товарів). Цьому правилу підлягають не лише виробничі підприємства, а й торговельні, посередницькі та постачальницько-збутові організації. Російські страховики таку страхову послугу надають як додаткову у складі широкого страхового захисту від збитків, завданих за період перерв, зумовлених багатьма випадками:

- пожежами та іншими випадками, які призводять до втрати майна;
- аваріями та технічними неполадками;
- стихійними лихами;
- суспільно-політичними подіями (страйки та інше);
- дією комерційних чинників (обмаль коштів для виплати заробітної плати, відсутність коштів для оплати рахунків постачальників, зрив постачання матеріалів та обладнання і т. д.).

Відшкодування на основі поліса “Business Interruption”, умовно названого як “страхування прибутку”, компенсує не лише недотриманий очікуваний загальний прибуток. Поліс відшкодовує також обґрунтовані похідні витрати, які підприємство здійснило з метою мінімізації збитків, тобто додаткові, непередбачені, але необхідні затрати. Таким чином, відшкодуванню підлягають такі найбільш можливі втрати:

- втрати прибутку;
- втрати у постаті здійснених постійних затрат;
- втрати у постаті здійснених додаткових затрат, необхідних для виконання підвищеної виробничої програми на момент закінчення перерви;
- втрати у вигляді здійснених затрат, спрямованих на недопущення спаду та продовження діяльності.

Особливістю страхування втрат, які виникають при перерві підприємницької діяльності, є специфіка визначення обсягу збитку, яка полягає у врахуванні у її складі ще неотриманої користі. Ця обставина вносить у процес організації страхового захисту не лише методологічну, а й правову складність. Аналізуючи принципи страхувальності ризиків, і зокрема один з основних – принцип “однозначності”, професор Вальтер Картен заува-

жив, що складність визначення такої необхідної якості у тієї сукупності ризиків, яка охоплюється страхуванням перерв виробничого процесу, що наступили з причини пожежі (F - BU), призводить до свідомого ускладнення страховиками методики визначення збитків по цьому страхуванню. Вона стає навіть менш прозорою і зрозумілою, ніж, наприклад, традиційно складна методика страхування життя.

Весь обсяг різноманітних втрат, яких може зазнати підприємство внаслідок ліквідації наслідків і недопущення техногенної аварії (відмови технічної системи), може бути дещо ширшим і для зручності аналізу їх спеціалісти пропонують розділити на п'ять груп:

- 1) прямі втрати ресурсів;
- 2) затрати на зменшення втрат ресурсів при відмовах;
- 3) затрати на компенсацію негативних наслідків відмов;
- 4) затрати на зниження імовірності настання аварій;
- 5) затрати на зміну критеріїв працездатного стану систем.

Проведений аналіз шляхів розвитку цього виду страхування справляє враження, що він знаходить найсприятливіший ґрунт, передусім, у країнах з високорозвинутою економікою. Разом з тим, як стверджують окремі автори фахових публікацій, також в економіках країн, що розвиваються, авторитетом користується страхування фінансових результатів.

Відомо, що початковим завданням страховика є встановлення обсягу своєї страхової відповідальності перед страхувальником. Її розрахунок здійснюється на основі попереднього визначення об'єкта страхування, терміну відшкодування страхової суми із залученням інших важливих параметрів страхової операції. Згідно з Правилами добровільного страхування ризику втрати прибутку, запропонованих на страховому ринку НАСК "Оранта", "об'єктом страхування є втрата прибутку страхувальником внаслідок:

- спаду обсягів виробництва (товарообігу), зумовлений ризиками, зазначеними в основному договорі;
- додаткових витрат, які спрямовані на уникнення чи зменшення спаду виробництва (товарообігу) та його відновлення”.

Отже, розрахунок “прибутку-брутто” є серцевиною фінансових взаємовідносин між страховиком і страхувальником, основним елементом загальних умов страхування. Найпоширеніша на страховому ринку формула розрахунку прибутку-брутто зводиться до визначення його обсягу методом різниці двох величин. При цьому визначення прибутку-брутто, яке є елементом багатьох загальних умов страхування, дефінюється так: “Прибуток-брутто – це різниця між сумою вартості обороту, станом запасів і незавершеного виробництва на кінець господарського періоду та сумою вартості стану запасів на початок господарського періоду, незавершеного виробництва та здійснених затрат”.

Умови страхування, запропоновані НАСК "Оранта", теж рекоменду-ють розраховувати обсяг прибутку-брутто на основі різниці двох величин, однак, зі згідно спеціальним алгоритмом: як добуток різниці між сумою стандартного обсягу виробництва (товарообігу) і сумою обсягу виробництва (товарообігу), отриманого за період відшкодування, та показника прибутковості господарського обороту. При цьому за стандартний обсяг виробництва (обороту) береться той його обсяг, який був би досягнутий страхувальником за період відшкодування, але за умови відсутності страхового випадку. Показник прибутковості рекомендується розраховувати як співвідношення прибутку, отриманого за попередній рік, до вартості виготовленої продукції та наданих послуг. В окремих загальних умовах страхування зустрічається визначення прибутку-брутто на базі суми двох величин. Тобто прибуток-брутто становить суму обсягу прибутку-нетто, досягнутого фірмою-страхувальником, та постійних затрат, здійснених в обсязі, незалежному від величини виробничого обороту. Як видно відправною позицією при розрахунку прибутку-брутто методом різниці є обсяг господарського обороту, кожен цикл якого, закінчуючись продажем готової продукції, забезпечує отримання прибутку.

Поступила в редакцію 09.08.2001 з.